

VIÊN H A TH I T NG

L u H ng S n^(*)

Tóm t t:

Ng i Trung Qu c c x a không chú ý vào vi c phân bi t gi a Viên (v n) và H u (kh). Trong v n h c th i T n, ng, hình nh V n th ng g n v i cái Bi; n th i T ng, V n tr thành m t tài m i, c áo trong h i h a. V n trong tranh c a D ch Nguyên Cát mang cái p ngâ y th , tình ngh ch, y s c s ng th gian. V n trong tranh c a Pháp Th ng mang v p thanh nhã, t nh l ng, th hi n s c s ng ti m tàng mà mãnh li t c a th gi i tinh th n.

T khóa: H i h a th i T ng; tranh v n; D ch Nguyên Cát; Pháp Th ng.

1. H i h a th i T ng và “Viên t ng” trong v n hóa truy n th ng Trung Qu c

N m 960, Tri u Khuông D n th ng nh t Trung nguyên l p ra chính quy n nhà T ng, s g i là “B c T ng”. N m 1127, B c T ng b t c N Chân (nhà Kim) di t, hoàng t c ph i ch y sang mi n nam, s g i là “Nam T ng”, t n t i n 1279 thì b t c Mông C c p chính quy n l p ra nhà Nguyên. Trong l ch s Trung Qu c, â y là th i k ent i c a ng i Hán, nh ng xét v thành t u ngh thu t thì T ng l i là th i k huy hoàng r c r .

Th i B c T ng, chính quy n tr ng v n khinh võ, chú tr ng s n xu t, th công nghi p c bi t phát tri n. Theo s ph n vinh c a kinh t và v n hóa th dân, các s n ph m ngh thu t c ng d n d n tr thành m t nhu c u l n, m t lo i hàng hóa c nhi u ng i a thích. Vua chúa nhà T ng các i h u nh không ai không yêu thích h i h a, có ng i th m chí say mê ngh thu t n m c vong qu c nh T ng Huy tông Tri u Cát. Nhà T ng chú tr ng vào vi c phát tri n H a vi n, “H a h c” (tr ng l p ào t o h i h a) thu hút nhân tài, khuy n khích s phu v n nhân dùng h i h a th hi n tài n ng; không khí “sùng h a” lan tràn kh p xã h i, ngh v trong dân gian do v y c ng r t phát t. â y là nh ng nguyên nhân quan tr ng khi n cho h i ho Trung Qu c b c vào th i i hoàng kim, có nh h ng sâu r ng n h i h a các i sau Trung Qu c nói riêng và vùng v n hóa ch Hán nói chung. H i h a th i T ng k th a truy n th ng t các th i k tr c, tài phong phú a d ng,

^(*) Vi n Khoa h c Xã h i vùng Nam B .

tinh thần của hình ảnh này có tính sáng tạo cao và vẻ đẹp tự nhiên, cao nhã. Tranh sơn thủy và hoa鳥 được xem là những thi liệu tiêu biểu cho thành tựu hình ảnh thi Tống.

Vượn là một loài linh trưởng có nguồn gốc xa, quen thuộc gần gũi với con người. Phương Tây thế kỷ IV Tr.CN, Aristote đã có ghi chép, phân biệt sơ bộ vượn (không uôi) và khỉ (có uôi), nhưng phải đến thế kỷ XVIII, học giả Carl Linnaeus (1707-1778) mới tiên phân biệt rõ giữa hai loài linh trưởng là vượn (ape) và khỉ (monkey) theo các tiêu chí khoa học hiện đại. Riêng Trung Quốc, dù có nghiên cứu cho rằng vượn (viên 猿) và khỉ (hữu 猴) có sự

khác biệt rõ nét trong vượn hóa thành người, như: “vượn người, khỉ người”, “vượn người, khỉ người”, “vượn người, khỉ người”,... nhưng xét về tài liệu thực chứng, nhiều học giả phương Tây cho rằng người Trung Quốc cổ xưa (từ thời Thanh văn trước) không chú ý đến sự phân biệt rõ ràng giữa “viên” và “hữu”. Tuy vậy, trong văn học nghệ thuật, hình ảnh người vượn có vai trò ảnh hưởng sâu sắc, ngay cả khi tác giả Tây du ký ra đời, hình ảnh của khỉ người không mất đi hình ảnh của vượn trong văn học nghệ thuật, nhất là lĩnh vực hình ảnh. Có lẽ do tính có hình dáng đẹp, tiếng kêu vang và buồn, ít khi nhìn thấy nên trong văn hóa viên hữu Trung Quốc, vượn chỉ mang tính hình tượng.

Như vậy, người ta thường liên tưởng đến “ai” (bi ai), “ông trượng” (ông ru t). Trong *Su th n ký c a* Can B o th i T n có chép chuyện có người ông H ng - Lâm Xuyên vào núi bắt con vượn con mang về. Vượn mắc vào dây sau nóc nhà, người kia lấy dây buộc vượn con trên cành cây sân. Vượn kêu la thảm thiết như cầu xin mãi mà người kia không thả, liền gọi tên vượn con. Vượn kêu la thảm thiết quá, người kia mới thả ra thì vượn con biến thành người khỉ. Câu chuyện này chính là “câu chuyện” của nhân tích “ông trượng” thành người khỉ trong văn học. Người ta thường nuôi vượn trở thành một thú chơi của người nhà thích, hình ảnh vượn hay nói chính xác hơn là tiếng vượn đã xuất hiện khá thường xuyên trong thơ ca. Ví dụ: “Lên núi hái viên thanh bạch trà, khinh chu đũa quá vượn trùng san” (hai bài thơ vượn liên hiệp, thuy nhiên con thơ óng ch c ngoài nghìn non - Lý Bạch: *T o phát B ch thành*), “Phong cảnh thiên cao viên khi u ai, ch thanh sa bạch phi h i” (gió gợn trời cao vượn nào nùng, bên trong cát trời chim lượn vòng – Ph: *ng cao*), “K gian án m vượn hà v t, quyên huy t viên ai minh” (này nay chi u s m nghe chi, tiếng quyên r máu vượn thì kêu s u – Bạch Cư D: *T bà hành*), “Ba th y thiên biên l , viên th ng

khách tình” (con người bên mé sông Ba, vãn kêu thng k i xa nã n - Lý oan: *Tng khách phú c Ba giang d viên*),... Thnh ng ph i ph i n th i Tng thì v n m i tr thành m t tài c chú ý trong h i h a. Thng kê nh ng tác ph m c h a hi n l u gi c n ngày nay, ng i ta th y có hai h a gia tiêu bi u cho tài Viên h a th i Tng là D ch Nguyên Cát và Pháp Thng.

2. D ch Nguyên Cát - Thiên tài h a Viên

D ch Nguyên Cát 易元吉 t Khánh Chi 慶之, ng i Trng Sa – H Nam, s ng th i Tng Nhân tông và Tng Anh tông Tri u Th (th k XI), ông say mê h i h a t nh , th ng b t ch c tranh c a các h a s danh tng th i x a. D ch Nguyên Cát tng làm th v tranh dân gian, nh ng thành t u không cao. Khi g p tranh hoa qu côn trùng c a Tri u Xng, ông ngh ây là tài h p v i mình và nuôi chí h c t p thành tài. Song tranh hoa i u Trung Qu c n th i B c Tng, nh t là th i c a D ch Nguyên Cát, ã t n c c th nh v i nhi u danh gia ki t tác

khó th v t n i. i sâu vào th c t D ch Nguyên Cát c ng hi u c i u này, t ó ông tìm ra m t tài mà ng i tr c g n nh ch a ch m t i, là các chú v n. Trong th ca, hình nh hay âm thanh c a v n h u h t u th hi n n i s u mu n au thng, nh ng trong tranh D ch Nguyên Cát, v n th hi n ni m vui th d i, ni m vui s ng c a con ng i.

tranh c a mình sinh ng có h n phách, D ch Nguyên Cát ã l n l i vào r ng núi, nh nhà dân chúng hàng tháng trong thâm s n cùng c c ngày nào c ng có i u ki n quan sát t p tính, sinh ho t c a v n kh h u nai trong t nhiên cùng dáng v hình th c a th o m c, s n th y hoang dã. Trong khuôn viên nhà mình, D ch Nguyên Cát rào m t khu v n r ng phía sau nuôi th y c m dã thú, khoét m t l trên tu ng ng n gi a n i và h u viên t i n quan sát các ng v t, giúp cho vi c v c t t h n. Chính vì th , hình nh c ng nh th n thái c a v n d n d n in vào lòng ông, n “tâm ng th ” (tay v nh tâm mu n), t n c nh gi i cao tuy t c a ngh thu t “t sinh” (t tr c ti p i t ng, t th c). V n trong tranh c a D ch Nguyên Cát thng xu t hi n trên cành cây bên khe su i, vách núi, tr ng thái linh ho t t nhiên nh m i g i ng i xem tranh b c vào, quay v thiên nhiên, t o c m giác vui thích mà thanh thoát nh nhàng.

Do tài n ng và danh tng, n m 1064 th i vua Anh tông, D ch Nguyên Cát c tri u vào cung giao v trang trí, bình phong. Khi ang v d dang b c *Bách viên* thì ông m c b nh th i khí ch t. Có thuy t cho r ng D ch Nguyên Cát b k k tài n ng u c.

Nhìn l i toàn b l ch s dài lâu và mệnh mông c a h i h a Trung Qu c, ng i ta th y tên tu i c a D ch Nguyên Cát g n li n v i Viên h a, ông k th a truy n

th ng “t sinh” c a h i h a hoa i u, cách tân k thu t và tài, tr thành ng i c xem là h a s u tiên, ng th i là h a s xu t s c nh t trong l ch s h i h a Trung Qu c trong tài v v n.

Trong su t i mình, D ch Nguyên Cát ã v r t nhi u tranh, nh ng s tác ph m còn truy n l i n nay r t hi m, ch th y có *T viên*, *S n viên dã ch ng* (s u t p t nhân), *T bà song viên* (Vi n b o tàng C cung ài B c), *Tam viên b l c* (B o tàng ngh thu t Metropolitan M), *Thù võng anh viên*, *Viên l c*, *H u miêu*, *Ki u kha viên qu i* (tranh m t qu t tròn, Vi n b o tàng C cung ài B c),... song c ng ch a ch c ó u th c s là tác ph m c a ông.

T viên 聚猿圖(40.1 x 141.6cm), thu c lo i tranh l a cu n ngang, hi n c l u gi t i b o tàng m thu t thành ph Osaka Nh t B n, c cho là tác ph m áng tin nh t hi n nay úng c a D ch Nguyên Cát. Tác ph m l y b i c nh thu ông trong thung l ng, m t b y h n hai m i con v n, con u ng n c, con nô ùa, con ng i, con n m, con i, con nh y,... m i con m t ki u r t sinh ng. Tuy b c tranh này không có l c kho n th hi n tên tu i tác gi , nh ng các chuyên gia giám nh cho r ng tác ph m *T viên* cho th y úng phong cách h i h a c a D ch Nguyên Cát.

M t trong nh ng nét c tr ng cho v n hóa Trung Qu c là chú ý nhi u n hi n t ng ng âm, hài âm. i u này c ng c th hi n m t cách c th , rõ nét trong h i h a, nh chúng ta th y các hình nh t ng tr ng ph bi n: h (xi: nh n – vui), b c (fu: d i – phúc), ng (yu: cá – d), liên (lian: sen – niên/n m), “gi i” (xie) là con cua ng âm v i “gi i” ngh a là thi ,... V n, h u nai, kh là nh ng con v t c ng n m trong h th ng v n hóa t ng tr ng này, vì “viên” (yuan) ngh a là v n hài âm v i “nguyên” là ng u, “h u” (hou) ngh a là kh ng âm v i “h u” ngh a là công h u, “l c” (lu) ngh a là h u nai ng âm v i “l c” là tài l c,... Tranh c a D ch Nguyên Cát c yêu thích không ch vì tính th m m cao, mà còn ý ngh a v n hóa truy n th ng t ng tr ng c a dân t c mà chúng th hi n m t cách hàm n, ví d b c *Ki u kha viên qu i* 喬柯猿挂 ngh a en là ba con v n treo mình trên cành cây cao nh ng “ki u kha” (jiao ke) hài âm v i “ki u xa” (xe ki u) ho c “kiêu xa” mang ngh a thành công giàu sang quý phái; b c *Tam viên c l* 三猿得鷺 ngh a en là ba con v n b t c con cò bay ngang nh ng ngh a bóng l i là t cao ho n l thên thang, vì “tam viên” (san yuan) ngh a là ba con v n hài âm v i “tam nguyên” là ba v trí ng u trong khoa b ng: tr ng nguyên, h i nguyên, gi i nguyên, còn “l ” (lu) ây ngh a là con cò ng âm v i “l ” là con ng; b c *Viên l c* 猿鹿圖 t ng t nh th , v hình nh v con v n và nai thân thi t b n b y v i nhau, nh ng ngh a bóng ý nói t cao tài l c tr n v n.

3. Pháp Th ng M c Khê và Thi n v trong Viên h a

Pháp Th ng 法常 là pháp danh c a m t Thi n s kiêm h a s Trung Qu c s ng vào quăng th k XIII th i Nam T ng, t ng truy n ông v n h Lý. Ông t ng ph i bôn ba t x vì dám xúc ph m b n quý t c, b chúng truy b t. Theo sách *H a k b di th i* Nguyên, s Pháp Th ng t l y hi u là M c Khê 牧溪, gi i v r ng, h , ng i, c lau chim nh n, c nh r ng núi. Có m t i u k l là, Trung Qu c, ti ng t m c a Pháp Th ng không c nhi u ng i chú ý, do v y khó tìm th y thông tin c a ông trong th t ch c v l ch s h i h a Trung Qu c, nh ng khi sang Nh t thì ông l i r t c ng i Phù Tang tôn sùng.

Trong t p m c l c *Ph t Nh t Am công v t*, ng i ta tìm th y nh ng thông tin cho bi t h i h a Trung Qu c th i T ng Nguyên ã du nh p vào Nh t B n ngay t th k XIII-XIV, trong s ó có tác ph m c a T ng Huy tông Tri u Cát và s Pháp Th ng. Ng i ta c ng tìm th y trong danh sách b s u t p 279 b c tranh Trung Qu c c a Ashikaga Yoshimasa th k XV th i v n hóa ông S n Nh t có n 40% là tranh c a Pháp Th ng. Gi i thích nguyên nhân c a hi n t ng c bi t này, danh h a Nh t B n hi n i là Higashiyama cho r ng, b i tranh c a M c Khê r t chân th c, giàu tính th , phù h p v i c m giác t vi c a ng i Nh t; còn v n hào Kawabata cho r ng, s đ ng i Trung Qu c không xem tr ng M c Khê, b i tranh c a ông mang v xù xì thô ráp, nh ng ng i Nh t l i r t cao M c Khê i m y, ó là m t s khác bi t gi a ng i Nh t B n và ng i Trung Qu c.

Th i T ng, Lý h c và Thi n h c u phát tri n m nh m , tinh th n c a Thi n th m th u sâu trong v n h c ngh thu t, trong ó có h i h a. Tranh c a M c Khê du nh p Nh t quăng cu i th i Nam T ng Trung Qu c t ng ng v i th i Kamakura (1185-1333) Nh t. B y gi là th i chi n lo n song giao th ng c ng nh giao l u v n hóa gi a hai n c khá phát tri n, Thi n tông t Trung Qu c truy n sang Nh t đ n đ n c b n a hóa và gây nh h ng sâu xa trong xã h i. n cu i th k XV th i Muromachi, trong gi i t ng l Nh t B n b y gi , có nhi u Thi n s yêu thích tranh th y m c và ng th i là h a s tài ba nh Josetsu (Nh Chuy t), Shubun (Chu V n), Soutan (Tông Tr m), Sesshu (Tuy t Chu), Sesson (Tuy t Thôn),... i v i các t ng nhân Nh t, tranh c a Pháp Th ng c xem là m u m c cho ngh thu t h i h a, là b c th y kh kính, không ít tác ph m c a h ch u nh h ng rõ r t nh h a phong c a M c Khê. c ch t “thanh u”, “không t ch” trong Viên h a c a Pháp Th ng mà các Thi n s Nh t B n sùng m và h c

t p c ng góp m t ph n vào vi c phát tri n m h c Yugen (U huy n) c s c c a ng i Nh t. Có l vì th Pháp Th ng c ng i Nh t tôn x ng là “H a o i ân nhân” (v ân nhân l n c a h i h a Nh t B n), riêng tác ph m *Viên* c a ông c tôn là “M c Khê viên” (v n theo phong cách M c Khê).

Viên 猿圖 là m t trong s các danh tác c a s Pháp Th ng. Tranh ch t li u l a, th y m c màu nh t (173.3 x 99.3cm) hi n c l u gi t i chùa i c ông ô Nh t B n, v v n m lông mình en tuy n, m t tr ng ôm v n con trong lòng, ng i trên m t cây tùng ch y xéo ngang m t tranh t o th cân i hài hòa cho b c c. Tác ph m này nguyên n m trong b ba: *H c*, *Quan Âm* và *Viên* do qu c s Thánh Nh t c a Nh t mang v sau khi sang Trung Qu c du h c c b n ng h c chính là

s Pháp Th ng v t ng n m 1241. n th i Muromachi b c tranh này thu c s h u c a M c ph Ashikaga, cu i cùng tr trì i th 35 c a chùa Di u Tâm thu c gia t c Ashikaga g i vào chùa i c và ó cho n nay, hi n c xem là “qu c b o” c a Nh t. Ngoài b *Viên*, tác ph m c a Pháp Th ng l u truy n Nh t hi n còn có *Tiêu T ng bát c nh*, *Tùng th bát ca*, *Phù dung*, *Th t*, ... t t c u c ng i Nh t yêu thích, cao.

Ngoài D ch Nguyên Cát và Pháp Th ng, th i T ng còn nhi u h a s khác c ng có tranh v v n, c ng u là nh ng giai ph m có giá tr cao, nh ng h u h t không rõ tác gi . Ví d các b c *Phan viên*, *Viên l c* th i Nam T ng, *Viên* (truy n tác ph m là H Khê), *Hí viên* (truy n tác gi là Tri u Kh c Ph c),... Các th i i sau này u có ng i t i p t c tài Viên h a, n i ti ng nh Nhan Huy th i Nguyên (th k XIII-XIV), th i Minh có vua Tuyên tông Chu Chiêm C (1399-1435), th i Thanh có Tr ng V n ào (1764-1814), th i c n i có Trình Ch ng (1869-1938), Cao K Phong (1889-1933), th i hi n i và ng i có Ph Tâm D (1896-1963), Tr ng i Thiên (1899-1983), Tri u Thi u Ngang (1905-1998), Ph ng Thi u Lân (1914-2006), Tr ng K D c (1915-1968), i n Th Quang (1916-1999), i n Quý Lai (1971-),...

Các h a s nh ng giai o n l ch s sau u có m t i m chung là r t chú ý vào vi c k th a thành t u Viên h a T ng, trên c s ó tìm tòi sáng t o xây d ng phong cách phù h p v i tinh th n th m m c a cá nhân c ng nh th i i c a mình. Vì th khi xem tranh viên h u c a các h a s Minh, Thanh, c n hi n i c ng nh ng i, dù s c thái ng nét r t phong phú a d ng, ng i ta v n ít nhi u

th y trong ó d u n c a Viên h a th i T ng. Th m chí truy n thuy t v các danh h a th i T ng còn tr thành tài cho nhi u h a s hi n i nh Ph m T ng, Ch i Hùng,... v tranh. i u ó cho th y giá tr , ý ngh a c a Viên h a th i T ng i v i l ch s Viên h a Trung Qu c l n lao n th nào.

TÀI LI U THAM KH O (ti ng Trung)

1. Alida (Italia). 1999. *nh h ng c a h i h a th i T ng i v i ngh thu t Nh t B n*. Khu t V n Quân d ch ra Trung v n. H c báo Ký Nam, s 4.
2. Chu Duy t. *M c Khê trong lòng ng i Nh t*. <http://www.literature.org.cn> (truy c p ngày 15/12/2015).
3. u Trung Quân. 2010. *S bi n chuy n th m m trong tranh s n th y th i T ng*. H c báo i h c Tây B c, s 5.
4. Hoàng Tông Hi n. 2000. *Khái y u l ch s m thu t Trung Qu c*. Nxb. i h c S ph m Tây Nam.
5. L Ngân ch biên. 2004. *T i n gi n y u v h i h a Trung Qu c*. Nxb. Th h a Th ng H i.
6. V ng Tây Quân. 2001. *c tr ng ngh thu t và n i hàm v n hóa c a tranh s n th y th i T ng*. H c báo Cao ng S ph m Chu Kh u, s 4.

Chú thích hình minh h a:

- T viên
- Ki u kha viên qu i
- Viên l c
- Tam viên c l
- Viên
- Phan viên .